

AREL-EZGİ-UZDİLEK KURAMINDA ARTIK İKİLİ ARALIĞI VE ÇEŞİTLİ MAKAMLARA GÖRE UYGULAMADAKİ YANSIMALARI

Doç. Dr. Gülçin YAHYA KAÇAR
Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Güzel Sanatlar Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı
gulcin@gazi.edu.tr

Özet

Arel-Ezgi-Uzdilek ses sisteminde A12 rumuzu ile gösterilen artık ikili aralığı Geleneksel Türk Sanat Müziğinde pek çok makamda kullanılmaktadır. Bu aralık AEU kuramında 271 sent değerinde olsa da uygulamada farklılıklar gösterdiği için sürekli tartışılmaktadır. Bu çalışmada AEU kuramındaki artık ikili aralığının çeşitli makamlara göre teo-rideki ve uygulamadaki karşılaştırmaları yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arel-Ezgi-Uzdilek, Yorgo Bacanos, Necdet Yaşar, Artık İkili Aralığı.

Abstract

Augmented 2nd interval, which is shown with the abbreviation “A12” in Arel-Ezgi-Uzdilek’s tonal system, has been used in many modes in traditional Turkish art music. This interval has continuously been discussed therefore it has differences between practices even though it’s 271 cent value. In this work, augmented 2nd interval’s in AEU theory has compared in both theory and practice according to different modes.

Key Words: *Arel-Ezgi-Uzdilek*, Yorgo Bacanos, Necdet Yaşar, Augmented 2nd interval.

1- Giriş

Geleneksel Türk Sanat Müziği’nde makamlar belli dizilerin belli seyir kurallarına bağlı kalarak işlenmesi ile meydana gelmektedir. Makamların oluşumunda kullanılan aralıklar, inici-çıkıcı seyir özellikleri, seyir özelliklerine göre kullanılan perdelerin pestleşmesi ya da tizleşmesi ve buna bağlı olarak aralıkların değişmesi makam fenomeninin özellikleridir.

AEU kuramında hicaz dörtlüsünün içinde yer alan artık ikili aralığı, hicaz ailesi adı verilen hicaz, zirgüleli hicaz, hümayûn, uzzal makamlarında, zirgüleli hicaz makamının şedleri olan süzidil, evcârâ, hicazkâr, zirgüleli süzânâk, şedaraban gibi makamlarda ve karcıgar, hüzzam, nikriz, büselik, şehnaz gibi basit ve birleşik makamlarda kullanılmıştır. XIII. yüzyıl yazarlarından Safiyüddin Abdülmü’min Urmevi’den başlayarak perdeleri ve seyir özellikleri ile farklılıklar gösteren hicaz

dörtlüsünde kullanılan segâh perdesi zamanla yerini kürdi perdesine, günümüz nazariyat kitaplarında da segâh ve kürdî arasında bir perde olan dik kürdî'ye bırakmıştır.¹ Bu derece değişim göstererek günümüze kadar ulaşmış olan hicaz dörtlüsü içinde yer alan artık ikili aralığı ile ilgili tartışmalar halen devam etmektedir.

Arel-Ezgi-Uzdilek kuramında makamları oluşturan aralıklardan biri olan artık ikili aralığı Hicaz makamında dik kürdî - nim hicaz perdeleri arasında, hicazkar, hüzzam, karcıgar gibi makamlarda hisar – eviç perdeleri arasında, şedaraban makamında ise kaba hisar- ırak perdeleri arasında kullanılmaktadır.

Geleneksel Türk Sanat Müziği makam anlayışında yukarıda bahsedilen makamlarda artık ikili aralığı bulunsa da her birinin makam içinde farklı bir şekilde kullanıldığı görüşü yaygındır. Makamların seyir özelliklerine göre, içinde bulunduğu cinslere göre, dokularına göre icrada farklılık gösterdikleri ileri sürülmekte A-E-U kuramı pek çok açıdan olduğu gibi bu açıdan da eleştirilmektedir. İcracılar için, öğrenen ve öğretenler için sorun olarak dile getirilmektedir.

Bir taraftan hicaz makamında kullanılan artık ikili aralığı sesleri ile hüzzam peşrevi çalındığında, karcıgar makamında kullanılan artık ikili aralığı ile hicazkar şarkı söylendiğinde duyulmuşta meydana gelen rahatsızlık belirtilmekte diğer taraftan da bu sistemin öğretimine yaygın bir şekilde devam edilmektedir. Bu çalışmada artık ikili aralığının çeşitli makamlara göre teorideki ve uygulamadaki karşılaştırmaları yapılmıştır. Geleneksel Türk Sanat Müziği'nin telli ve perdeli çalgılarından olan tanbur ile telli ve perdesiz çalgılarından biri olan ud bu çalışmada örnek olarak seçilmiştir. Sanatlarında büyük itibara sahip olan ud sanatçısı Yorgo Bacanos (1900-1977) ile tanbur sanatçısı Necdet Yaşar'ın (1930 -) icraları örnek olarak alınmıştır.

Bu örneklerden Yorgo Bacanos'un icrası bilgisayar ortamı kullanılarak analiz edilmiştir. Bacanos'un ud icraları öncelikle bilgisayara kaydedilmiş ve Steinberg'e ait Wave Lab V2.01 programı kullanılarak bilgisayar ortamında taksimin grafiksel olarak ortaya çıkan görüntüsünden frekansı ölçülecek olan perdeler tespit edilmiştir. Taksimin içinden seçilmiş olan tek bir perdeye ait ses süre olarak uzatılmış ve daha net bir şekilde duyulması sağlanmıştır. Süresi uzatılan bu ses diğer taraftan Roland E-96 keyboard cihazından alınan ses ile karşılaştırılmış ve seslerin vurusu dikkate alınarak aynı frekansa getirilmeye çalışılmıştır. Ölçümler değişik zamanlarda üçer defa tekrarlanmıştır.² Bu ölçümlerde, aralarında küçük frekans farkları bulunan seslerin birbirine karışmasından kaynaklanan ve periyodik şiddet değişimlerinden meydana gelen vurular dinlenmiştir. Başlangıçta aynı frekansta ses veren iki ses kaynağından biri sabit kalırken diğerinin ses kaynağı yavaş

¹ Levendoğlu, O, **XIII.Yüzyıldan Günümüze Kadar Varlığını Sürdüren Makamlar ve Değişim Çizgileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2002.

² Yahya, G., **Yorgo Bacanos'un Ud Taksimeleri**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara, 2002.

yavaş değiştirildiğinde, vuru fenomenine bağlı olarak her iki aralığın uyum ve uyumsuzluğunda değişimler olmaktadır. Aynı frekansa ait iki sabit kaynağın vermiş olduğu sesin verilen herhangi bir dinleme anındaki şiddeti sabit değerdir. Ancak, seslerden birisinin frekansındaki hafif bir değişme sesin şiddetinde dalgalanmalara yol açmaktadır. Helmholtz'a göre aynı anda duyulan iki ses arasındaki uyum ve uyumsuzluğun sebebi, armonikleri ile birlikte bu seslerin karışmasından ortaya çıkan vurulardır.³

Yukarıda açıklanan yöntemin güvenilirliğini tespit etmek amacı ile bilgisayar ortamında önceden hazırlanmış ve sonuçları saklı tutulmuş on dört adet sesin frekans ölçümü yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar saklı tutulan sonuçlarla karşılaştırıldığında ortalamaların birkaç sent civarında olduğu ve en fazla beş sente kadar farkın bulunduğu görülmüştür. Bu yaklaşık olarak bir Fisagor komasının dörtte birine denk gelen bir değerdir. Yorgo Bacanos'un taksimlerinde kullanmış olduğu perdelerin frekanslarını değerlendirirken de bu farklılık göz önünde bulundurulmuştur.⁴

Tanbur sanatçısı Necdet Yaşar'ın icrasına ait ölçümler ise 1972-1973 yılları arasında araştırmacı Karl L. Signell'in aracılığı ile Washington Üniversitesi'nde gerçekleştirilmiştir. Bu ölçümler Türk Müziğini ve tanburu hiç tanımayan, mühendislik hizmetleri yöneticisi olan Glenn White tarafından stroboconn (seri no: 910) aleti ile yapılmıştır.

Yorgo Bacanos ve Necdet Yaşar'ın icralarındaki artık ikili aralığı ile AEU kuramındaki artık ikili aralığının sent değerleri makamlara göre aşağıda gösterilmiştir:

2- Hicaz Makamında Kullanılan Artık İkili Aralığı

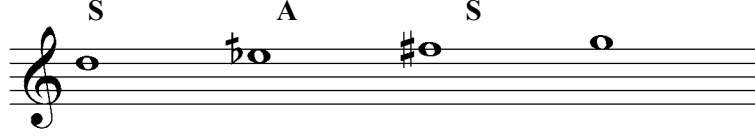
A-E-U	114	271	114
Y.Bacanos	110	272	121
N.Yaşar	112	270	113

Hicaz makamında kullanılan artık ikili aralığına ait sent değerleri AEU kuramında, Yorgo Bacanos ve Necdet Yaşar'ın icralarında farklı değerlerdedir. Pisagor komasına göre uygulamada - 4 ile +7 sent arasında farklar görülmektedir.

³ Can, M.C., "Geleneksel Türk Sanat Müziği'nde Arel-Ezgi-Uzdilek Ses sistemi Ve Uygulamada Kullanılmayan Bazı perdeler," **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 1,2002.

⁴ Yahya, G., **Yorgo Bacanos'un Ud Taksimleri**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara, 2002.

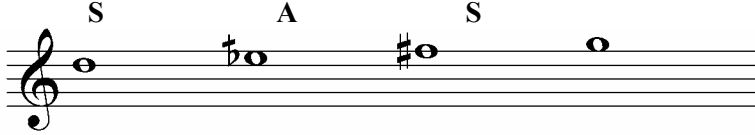
3- Hicazkâr Makamında Kullanılan Artık İkili Aralığı

A-E-U	114	271	114
Y.Bacanos	127	268	119
N.Yaşar	117	272	116

Hicazkâr makamında kullanılan artık ikili aralığına ait sent değerleri AEU kuramında, Y. Bacanos ve Necdet Yaşar'ın icralarında farklı değerlerdedir. Yorgo Bacanos'un icrasında neva-dik hisar perdeleri arasında +13 sent değerindeki farklılık görülmektedir.

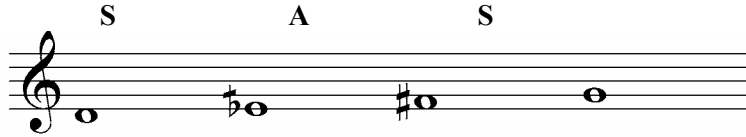
4- Hüzzam Makamında Kullanılan Artık İkili Aralığı

A-E-U	114	271	114
Y.Bacanos	116	271	98
N.Yaşar	143	242	116

Hüzzam makamında kullanılan artık ikili aralığına ait sent değerleri AEU kuramında ve Y. Bacanos'un icrasında -16 ile +2 sent değerinde farklılık göstermektedir. Necdet Yaşar'ın icrasındaki artık ikili ve mücennep aralıklarında görülen farklılıklar göze çarpmaktadır. Neva- hüzzam aralığı olarak adlandırılan bu aralık 143 sent değerindedir.⁵

5- Şedaraban Makamında Kullanılan Artık İkili Aralığı

A-E-U	114	271	114
Y.Bacanos	98	297	103
N.Yaşar	117	271	116

Şedaraban makamında AEU kuramı ve N.Yaşar'ın icrasındaki sent değerlerinin aynı olduğu görülmektedir. Bir pisagor komasınının 23.46 sent değerinde olduğu düşünülürse +3 sent değerindeki farklılık görülmektedir. Bacanos'un icra-

⁵ Signell, K., **Makam Modal Practic In Turkish Art Music**, New York, 1986.

sında kaba hisar ve irak perdeleri arasındaki sent değerinin 297 olduğu görülmektedir.

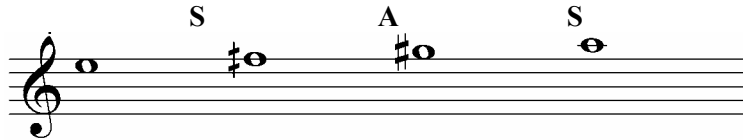
6- Zirgüleli Suznâk Makamında Kullanılan Artık İkili Aralığı

A-E-U	114	271	114
Y.Bacanos	125	268	116
N.Yaşar	117	271	116

Zirgüleli suznâk makamında kullanılan artık ikili aralığına ait sent değerleri AEU kuramında , Y. Bacanos ve N. Yaşar'ın icralarında farklı değerlerdedir. +11 ve -3 sent değerlerindeki farklılıklar görülmektedir.

7- Bûselik Makamında Kullanılan Artık İkili Aralığı

A-E-U	114	271	114
Y.Bacanos	110	273	105
N.Yaşar	107	273	111

Bûselik makamında kullanılan artık ikili aralığında kullanılan sent değerleri AEU kuramında, Bacanos ve Yaşar'ın icralarında farklı değerlerdedir. +2 ile -9 sent değerleri arasında bir farklılığın olduğu görülmektedir.

8- Sonuç

Geleneksel Türk Sanat Müziği'nde AEU sistemi gerek eğitim kurumlarında gerekse amatör ve profesyonel kurumlarca en yaygın olarak kullanılan nazariyat sistemidir. Ancak uygulamada kullanılan bazı aralıkları yansıtmadığı yapılan frekans ölçümleri sonucu ile de görülmektedir.

Hisar ve eviç grubu olarak adlandırılan mi bemol ve fa diyez Geleneksel Türk Sanat Müziği icrasında pestlik ve tizlik açısından en fazla tartışılan perdeler arasında yer almaktadır. Hicaz, hicazkâr, şedaraban, zirgüleli sūznâk, bûselik makamlarında kullanılan artık ikili aralıklarında teorik ve pratik değerler açısından bazı farkların bulunduğu görülmüştür. Bazı nazariyatçılar zaman zaman bu perdeler için oynak perdeler tabirini kullanmışlardır. Yapılan ölçümler sonucunda:

Hicaz makamında kullanılan artık ikili aralığına ait sent değerleri AEU kuramında ve uygulamada – 4 ile +7 sent arasında farklılıklar göstermektedir. AEU ses sisteminde BAS, SAB, BAB, SAS rumuzlarıyla ifade edilen ve A12, A13, A14 olarak adlandırılan artık ikili aralık değerlerinden sadece 271 (SAS) sent olanının kullanıldığı ve diğer çeşitlerinin sözde kaldığı, kullanılmadığı görülmektedir.

Hicazkâr makamında kullanılan artık ikili aralığına ait sent değerleri AEU kuramında ve Yorgo Bacanos'un icrasında +13 sent değerinde farklılık göstermektedir.

Hüzzam makamında kullanılan artık ikili aralığına ait sent değerleri AEU kuramında ve Y. Bacanos'un icrasında -16 ile +2 sent değerinde farklılık göstermektedir. Necdet Yaşar'ın icrasındaki artık ikili ve mücennep aralıklarında görülen farklılıklar da dikkat çekicidir. Neva- hüzzam aralığı olarak adlandırılan bu aralık 143 sent değerindedir. Bu aralık AEU ve Yorgo Bacanos'un icrasına göre daha tiz icra edilen bir aralıktır. Hüzzam ve eviç perdeleri arasındaki aralığın değeri ise 242 senttir. Bu Necdet Yaşar'ın hüzzam makamındaki artık ikili aralığını bir Pisagor koması kadar pest bastığını göstermektedir. Günümüzde usta-çırak eğitiminde Hüzzam makamındaki artık ikili aralığının teoriden daha farklı basılması gerektiği ustalar tarafından hep söylenmektedir. AEU artık ikili aralığını 12 koma olarak belirtse de uygulamada yaklaşık olarak 10 koma basılması gerektiği öğrencilere öğretilmektedir.

Şedaraban makamında AEU kuramı ve N.Yaşar'ın icrasındaki sent değerlerinin aynı olduğu görülmektedir. Bir pisagor komasının 23.46 sent değerinde olduğu düşünülürse +3 sent değerindeki farklılık görülmektedir. Bacanos kaba hisar ve ırak perdeleri arasındaki aralığı 297 sent değerinde icra etmiştir. Ud icrasında 3. ve 4. parmaklara denk gelen bu perdelerde Bacanos 4. parmağını pest 3. parmağını tiz basmıştır. 4. parmağın dikkatsiz kullanımında çoğu zaman pest kalan bir yapıya sahip olması şedaraban makamı icrasında görülmüştür. Yegah ve kaba hisar perdeleri arasında görülen sent değeri de bunu doğrulamaktadır.

Zirgüleli suznâk makamında kullanılan artık ikili aralığına ait sent değerleri AEU kuramı'nda , Y. Bacanos ve N. Yaşar'ın icralarında yaklaşık +11 ve -3 sent değerlerindeki farklılıklar görülmektedir.

Bûselik makamında kullanılan artık ikili aralığında kullanılan sent değerleri AEU kuramında, Bacanos ve Yaşar'ın icralarında farklıdır. +2 ile -9 sent değerleri arasında bir farklılığın olduğu görülmektedir. Bûselik makamındaki artık ikili aralığı için B A S şekli yerine acem perdesine bir koma değerindeki diyez konularak dik acem perdesi kullanılmıştır.⁶ Böylelikle S A S kalıbı dışına çıkmıştır. AEU kuramında teorik olarak mevcut olan perdelerin bazıları uygulamada hiç kul-

⁶ Arel, H.S., **Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri**, İstanbul, 1968.

lanılmamaktadır. Dik acem perdesi bunlardan biridir.⁷ Bu perde (dik acem) aynı zamanda zirgüleli hicaz ve şedaraban makamlarında da teoriye uydurmak amacı ile kullanılmıştır.

Ayrıca uygulamada kullanılan uşşak, saba, hüzzam, nim eviç, hüseyini gibi perdelerin de kuramda yer almadığı görülmektedir. Makam içerisinde kimi perdelerin inici-çıkıcı seyire göre de frekanslarının değişiyor olması uygulama ve AEU kuramının diğer farklılıklarındandır. Türk Halk Müziği'nde de kullanılan bu aralıkların AEU sisteminde uygulamayı tam olarak yansıtmadığı ve bağlama perdelerinin yeri oynatılarak elde edilmesiyle sağlandığı görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Arel, H.S., **Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri**, İstanbul, 1968
- Can, M.C., “Geleneksel Türk Sanat Müziği'nde Arel-Ezgi-Uzdilek Ses sistemi Ve Uygulamada Kullanılmayan Bazı perdeler”, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 1. 2002.
- Levendoglu, O, **XIII.Yüzyıldan Günümüze Kadar Varlığını Sürdüren Makamlar Ve Değişim Çizgileri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2002.
- Signell, K., **Makam Modal Practic In Turkish Art Music**, New York, 1986.
- Yahya, G., **Yorgo Bacanos'un Ud Taksimleri**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara, 2002.

⁷ Can, M.C., “Geleneksel Türk Sanat Müziği'nde Arel-Ezgi-Uzdilek Ses sistemi Ve Uygulamada Kullanılmayan Bazı perdeler,” **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 1, 2002.